

ПОЧАТОК

Ця історія про подорож однієї людини тривалістю шістдесят п'ять років за земним календарем — мою подорож. Як правило, кожна розповідь починається з початку. Але що вважати точкою відліку? Момент у лондонській лікарні, коли я з'явилась на світ із усією чарівною потворністю новонародженої дитини? Перший мій подих, що вереском ознаменував біль і приниження, яких я зазнала, коли мене витягли з материнської утроби? Чи варто почати ще раніше, з темного й сповненого таємниць вологого місця, де один дрібний і звивистий сперматозоїд (один серед мільйонів інших) зміг проникнути в одну маленьку клітину — дозрілу яйцеклітину, а та завдяки біологічним процесам і якійсь магії перетворилася на дитину? Однак все це насправді не початок, бо ж гени, які передали мені батьки, мають дуже давню історію. Ті спадково набуті риси сформувались під впливом людей довкола мене та подій моїх ранніх років життя. Визначальними стали характери та становище батьків, країна, де я народилась, епоха, в якій виросла. То можливо, історію треба почати з моїх батьків та з історичних і соціальних подій, що сколихнули Європу в 1930-х роках і породили Гітлера, Черчилля та Сталіна? Чи вочевидь повернутися крізь пелену часу до невідомої миті, коли волею якогось божественного задуму чи внаслідок космічної випадковості на планеті Земля з'явилася перша порошок життя? Звідси ми могли би почати мою історію, простежуючи наймовірні шляхи розвитку життя: від амеб до приматів і зрештою до високочолих умів з їхніми помислами про існування Бога та спробами зрозуміти значення життя на землі та поза межами зірок.

Я не торкатимуся теми еволюції аж так глибоко. Викладу тут власний на неї погляд — від хвилі, як стояла на рівнинах

Серенгети зі скам'янілими кістками стародавніх істот у руках, до миті, коли, зазирнувши в очі шимпанзе, побачила розумну й мислячу особистість. Ви можете не вірити в еволюцію, і це нормально. Важливо не те, як ми, люди, досягли цього щабля розвитку, а що маємо робити, аби витягти себе зі власноруч створеного хаосу. Як розум, здатний осягнути Бога, має ставитися до братів наших менших й інших живих форм на землі? Який наш обов'язок? І зрештою, яке наше людське призначення? Щоб утілити свій задум, досить просто почати відтоді, як 3 квітня 1934 року я вперше вдихнула, а тоді зморщилась і зайшлася плачем.

У житті я зустрічала людей і опинялась у вирі подій, які зрештою вельми вплинули на мене — згладжували гострі кути, підносили на вершину щастя, жбурляли в безодню печалі й туги, а ще навчили сміятись, особливо із самої себе. Інакше кажучи, мій життєвий досвід і люди, з якими я його набувала, вчили мене. Я почувалась уламком корабля, що часом, забутий усіма, беспорядно нидіє на міліні, а часом, підхоплений жорстоким морем, летить у незвідане. Сильна течія наче несла мене до загибелі. Проте, озираючись на своє життя з усіма його злетами й падіннями, відчаєм і радістю, я вірю, що була частиною якогось великого плану — хоч, не сумнівайтесь, безліч разів збивалася з курсу. Що ж, принаймні ніколи по-справжньому й не блукала. Зараз мені здається, що невловний вітер ніжно підштовхував, а іноді й несамовито гнав той уламок якимось дуже своєрідним маршрутом. Цей уламок був (та і є) я сама.

Безумовно, саме виховання, сім'я, в якій я народилась, і події, що розгортались у світі в час мого дитинства, сформували мою особистість. Ми із сестрою Джуді (рівно на чотири роки молодшою за мене) росли в атмосфері, м'яко просякнутій християнською мораллю. Ніхто й ніколи не нав'язував нам релігії, не змушував нас ходити до церкви та виголошувати молитви перед їжею (тільки в школі). Однак ми мали молитися перед сном, стоячи навколішки біля ліжка. З дитинства

нам розповідали про важливі людські цінності — сміливість, чесність, співчуття та толерантність.

Як і більшості дітей у «дотелевізійну» та «докомп'ютерну» епоху, мені подобалося розважатись надворі — гратися в таємничих сховках у саду й пізнавати природу. Любов до всього живого заохочували, тому ще з раннього віку я плекала відчуття дива й благоговіння, яке стало поштовхом до духовного усвідомлення. Для нас, аж ніяк не заможної родини, гроші не мали великого значення. І байдуже, що ми не могли придбати авто чи навіть велосипед, а чи й оплатити дорогий відпочинок закордоном — у нас була їжа на столі, одяг, вдосталь любові, сміху та забав. Моє дитинство було найкращим чи й не тому, що ми берегли кожну копійчину, а все, що діставалося додатково, як-от морозиво, поїздка потягом, похід у кіно, сприймали за нагороду, яку цінували та ще довго пам'ятали. Наш світ був би зовсім іншим, якби кожному пощастило мати таке дитинство й таку сім'ю.

Оглядаючись на свої шістдесят п'ять прожитих років, я розумію, що все склалось у цілісну картинку. Моя мама не просто приймала, а й заохочувала пристрасть до природи та тварин. А ще, й це найголовніше, навчила вірити в себе. Зараз здається, наче до того чарівного запрошення в Африку 1957-го, де я зустріла доктора Луїса Лікі, який відправив мене до Гомбе та шимпанзе, все йшло своїм найприроднішим шляхом. Мені справді неймовірно пощастило, хоча, як каже Ванн, моя мами, успіх — це лише частина історії. Вона, так само як і її мати, вірила, що успіху досягають цілеспрямованою та важкою працею, і що «винні не зірки, а тільки ми самі, якщо вважаємо себе слабкими істотами». Втім, хоч усе життя я важко працювала (бо ж хто захоче бути «слабкою істотою», якщо цього можна уникнути!), проте мушу визнати: зорі таки зіграли свою роль. Зрештою, не я вибрала (наскільки мені відомо) народитись у моєму чудовому домі. А потім ще й мій батько (Мортімер «Морт» Гудолл) купив мені, однорічній дитині, в подарунок Джубілі. Джубілі був м'якою іграшкою-шимпанзе, яку виготовили на честь

народження справжнього Джубілі — першого в лондонському зоопарку дитинчати шимпанзе. Мамина подруга злякалася тієї іграшки й запевнила, що через неї у мене будуть нічні кошмари. Але Джубілі відразу став моєю найдорожчою річчю — компаньйоном у всіх дитячих пригодах. І сьогодні старий, майже лисий від моєї надмірної уваги, Джубілі все ще зі мною, проте здебільшого лишається в спальні будинку, де я виросла.

Я народилась у серці Лондона, де обшир дикого життя зводився до собак, кішок, горобців, голубів і якихось комах у саду м'юза¹, який ми ділили з іншими мешканцями, тоді як мене захоплювали абсолютно різні тварини. Навіть коли ми переїхали у будинок за містом, звідки мій батько-інженер мусив щодня добиратись на роботу, природа однаково обмежувалася тротуарами, будинками й геть вилизаними садами.

Моя мама, Ванн, якій сьогодні вже аж дев'яносто чотири², полюбляла оповідати історії про те, як я, зовсім малою, захоплювалася тваринами й опікувалася їхнім добробутом. Одна з її найулюбленіших історій трапилася, коли мені було приблизно півтора року. Я тоді назбирала цілу жменю черв'яків у лондонському саду та принесла їх до себе в ліжко.

— Джейн, — промовила мама, витріщаючись на місиво, що звивалося в моїй руці, — якщо ти триматимеш їх тут, вони загинуть. Їм потрібен ґрунт.

І я швидко зібрала всіх черв'яків, щоб разом з ними потупцяти до саду.

Якось пізніше ми навідували друзів, які мешкали в будинку біля вкритого камінням дикого пляжу в Корнуоллі. Під час прогулянки до моря мене захопили припливні басейни³ й жит-

1 М'юз, або м'юзгауз (англ. mews — конюшня) — тип каретних будинків, або стасень з житловими приміщеннями над ними, де проживали переважно конюхи та кучери. Такі будинки були поширеними в англійських країнах у 18–19 століттях, а з появою автомобілів місця для карет чи конюшні переобладнали під гаражі.

2 Мати Джейн Гудолл померла 2000-го року.

3 Припливний басейн — неглибокі виїмки у скелях, які затоплює морська вода на припливному березі.

тя, що кишіло в них. Ніхто тоді не усвідомлював, що морські мушлі, які я несла додому у відерці, були живими. Тож коли Ванн зайшла до мене в кімнату, то натрапила на маленьких морських равликів яскраво-жовтого кольору, які повзали підлогою, по стінах і за шафою. На її пояснення, що равлики помруть, якщо забрати їх з моря, я забила в істериці. Ванн пригадує, що тоді всі домашні мусили негайно облишити всі свої справи й допомагати мені збирати равликів, аби терміново віднести їх назад, у море.

Іншу історію мама переповідала безліч разів, і саме з неї зрозуміло, що вже чотирирічною я мала задатки справжньої природознавиці. Одного разу Ванн відвезла мене до батькової матері, пані Натт (я називала її Денні¹ Натт, бо не могла вимовити «бабуся»), на родинну ферму. Там мені дали завдання — збирати курячі яйця. Щодень ця робота дедалі більше спантеличувала мене: де в курки достатньо великий отвір, аби звідти вийшло яйце? Певно, ніхто не зміг мені це нормально пояснити, тому я вирішила дізнатися сама. І подалася за куркою до маленького дерев'яного курника. Але, помітивши, що я заповзаю слідом, і налякавшись, курка з пронизливим кудкудаканням дала драла. Тоді мій незрілий мозок прорахував, що, мабуть, треба опинитись у курнику *першою*. Тож я залізла до іншого курника і з надією взялась чекати, коли курка надумає нестися. Сиділа мовчки, скоцюрбившись у кутку та прикрившись соломою. Зрештою курка зайшла, попорпалася в соломі й умостила на імпровізоване гніздо просто переді мною. Я мусила прикипіти до свого місця, інакше зігнала б її. Згодом курка підвелася, і мені вдалося розгледіти щось кругле й біле, що потроху виступало з-під пір'я між лапами. Раптом яйце з дивним звуком упало на солому. Задоволено квокчучи, курка стріпнула пір'ям, торкнулася дзьобом яйця та попростувала собі геть. Просто неймовірно, як чітко я пам'ятаю всю ту послідовність подій.

1 Денні римується англійською зі словом бабуся — гренні (англ. granny).

Не тямлячись від щастя, я протиснулася за куркою й почала додому. Уже практично стемніло, а я, пробувши в тому задушливому курникові майже чотири години, геть забула, що ніхто не знає, де мене шукати. Домашні ж саме це й робили весь той час. Вони навіть зателефонували до поліції з повідомленням, що я зникла. Побачивши маленьку дівчинку, що збуджено біжить до будинку, Ванн, попри всю тривогу, не змогла насварити мене. Вона розгледіла блиск у моїх очах, сіла й послухала розповідь про те, як курка несе яйця — мить, коли яйце нарешті впало додолу, здалася для мене дивом.

Безперечно, мені дуже пощастило мати поряд достатньо мудру матір, яка захочувала та плекала мою любов до всього живого й жагу до знань. Найважливішою була мати філософія — її діти завжди повинні намагатися зробити все можливе. Вряди-годи я задумуюсь, якою людиною стала б, якби росла в домі із задушливою атмосферою, де панує жорстка й безглузда дисципліна, або в умовах вседозволеності, без правил і меж. Моя мама розуміла значення дисципліни, але водночас постійно пояснювала, чому певні речі під заборону. Передусім вона прагнула бути справедливою та послідовною.

Коли мені було п'ять років, а моїй сестрі Джуді лише рочок, наша сім'я переселилась до Франції: батько дуже хотів, аби ми вміли вільно розмовляти французькою мовою. Та не судилося. За декілька місяців після нашого приїзду Гітлер окупував Чехословаччину, і це стало поштовхом до Другої світової війни. Ми вирішили повертатися в Англію, а позаяк будинок біля Лондона продали, то поїхали жити до бабусі Натт у стару садибу, де виріс батько. Будинок із сірого каменю стояв серед пасовищ для корів й овець, у сільській місцевості графства Кент. Мені дуже подобалось там. На присадибних землях лежали руїни замку — напхані під саму зав'язку павуками й кажанами розсипи кам'яних брил, де король Генрі VIII утримував одну зі своїх дружин. У садибі витав слабкий дух газових ламп — їх запалювали щовечора, позаяк там не було електрики. Навіть зараз, понад шістьдесят років по тому, запах газової

лампи повертає мене в ті чарівні дні. Хоч вони тривали недовго. Насувалися жахи війни, й дізнавшись, що батько має намір за першої ж нагоди приєднатися до армії, Ванн забрала мене та Джуді до своєї матері у «Бірчез», зведений ще 1872-го у Борнмуті вікторіанський будинок з червоної цегли.

3 вересня 1939 року це сталося: Англія оголосила війну Німеччині. Мені тоді було всього п'ять з половиною, але я добре пам'ятаю ту мить. Ми всією сім'єю сиділи у вітальні та напружено слухали по радіо новини. Після офіційного оголошення запала тиша. Звісно, я не розуміла, що відбувається, але та тиша й відчуття приреченості були моторошними. Навіть зараз, за пів століття по тому, не можу чути дзвін Біг-Бена, який тоді передував новинам на BBC, без завмирання серця від поганого передчуття.

Як і очікували, батько відразу записався добровольцем, тому «Бірчез», за декілька хвилин пішки від Англійського каналу, став моїм домом. Саме там я провела решту свого дитинства і юності. Цей будинок — усе ще мій дім і прихисток, коли повертаюсь до Англії. І тут я пишу цю книгу.

Бабуся по материній лінії, знана як Денні (знову ж, тому що я не могла вимовити «бабуся»), владарювала у «Бірчезі» на правах одноосібної голови родини. Це була сильна, дисциплінована вікторіанка із залізною волею, що мала безперечний авторитет і велике серце, ладне обдарувати своїм теплом усіх голодних дітлахів світу. Її чоловік, валлієць, служив пастором у місцевій конгрегаційній церкві¹ й помер до мого народження. До всього ще й блискучий учений, він здобув ступінь з теології в трьох університетах — Кардіффському, Оксфордському та Єльському. Денні, яка пережила чоловіка більш ніж на тридцять років, зберігала всі його листи, перев'язувала їх червоною стрічкою та часом читала нам перед сном. Вона часто повторювала, що щовечора в ліжку подумки

1 Конгрегаційна церква — протестантська церква в кальвіністській традиції, в якій кожна громада автономно веде свої церковні справи.